

De laatste dagen van de kunstkliek

Bart Vandenabeele

De bloesem van het leven. Esthetiek en ethiek in Arthur Schopenhauers filosofie
Universitaire Pers Leuven / Koninklijke van Gorcum, 2001

Gaat het wel goed met de kunst in Nederland? Niet zo erg, als we de kranten geloven – het is malaise wat de klok slaat. Het jaar 2002 mag wel een dieptepunt genoemd worden. De negatieve signalen volgden elkaar in rap tempo op. De eerste kwamen uit de Rotterdamse gemeenteraad, waar de aanval werd geopend op de zogenaamde 'kunstkliek'. De Rotterdamse Leefbaren lieten weten dat kunst in onze samenleving 'zwaar overgewaardeerd' wordt en deden het voorstel om kunstsubsidies voortaan niet langer te verspillen aan de elite, maar het geld te investeren in zaken zoals veiligheid, waar gewone mensen ook iets aan hebben. In Amsterdam gaf Hannah Belliot op vergelijkbare wijze uiting aan de tijdgeest. De Amsterdamse cultuurwethouder noemde het onderscheid tussen professionele kunst en amateurkunst achterhaald, en verklaarde dat zij persoonlijk meer plezier beleefde aan Jantje Smit dan aan Bach. Objectieve kwaliteit bestaat niet, volgens Belliot, de gearriveerde witte middenklasse heeft lang genoeg mogen uitmaken wat mooi is. Belliot wil in het grotestads-beleid meer aandacht voor alledaagse, toegankelijke kunst, 'kunst van de straat'. De PvdA-wethouder wordt al geruime tijd op haar wenken bediend door de grote musea, waar de tentoonstellingen naar een steeds kinderachtiger niveau afzakken: na Kamagurka in het Stedelijk volgde in Kröller-Müller iets rond Harry Potter en de Steen der Wijzen, en in Arnhem kon men aan multifunctionele meubeltjes knutselen. Het valt, kortom, nauwelijks meer te ontkennen: de kunst in Nederland is langzaam aan het verdwijnen in populistische grensvervaging.

Dat is ook de conclusie van kunsterica Janneke Wesseling, in een apocalyptisch stuk in NRC-Handelsblad van 14 december 2002. Musea concurreren tegenwoordig met pretparken, schrijft Wesseling. Alles is handel geworden. Kunst is niet langer iets om te onderzoeken, om over na te denken en langdurig zorgvuldige aandacht aan te besteden. In het tijdperk van de postmoderne vervaging van het onderscheid tussen hoge en lage kunst, tussen kunst en reclame en kunst en design, worden musea afge- **[einde pagina 129]** rekend op hun marktaandeel. Ze moeten de bezoekersaantallen verhogen, dus leveren ze fun en entertainment - want de kassa moet rinkelen. En zo raken we langzamerhand het contact kwijt met waar kunst eigenlijk om draait. Kunst is iets waar je moeite voor moet doen. Kunst is moeilijk. Kunst veronderstelt een zekere educatie. Maar het kunstbegrip dat hiermee samenhangt is aan het verdwijnen, aldus Wesseling, die de verhuizing van de schitterende bibliotheek van het Stedelijk naar Amsterdam-Noord in dit verband een teken aan de wand noemt. Inderdaad werd het jaar afgesloten met een vertrekkende Rudi Fuchs, die mistroostig vaststelde dat er in de kunsten momenteel iets verloren gaat dat vermoedelijk nooit meer terug komt.

Het lijkt dus wel crisis, voor de kunst. Het eerste symposium over de kunsten in 2003, op 26 januari in de Amsterdamse Stadsschouwburg, heette dan ook toepasselijk Kunst in crisis. Maar tijden van crisis zijn tegelijk tijden waarin oude vragen opnieuw gesteld kunnen worden. En het moet gezegd: onze cultuurwethouders hebben onbedoeld een serie vragen geactualiseerd die lang taboe waren in het postmoderne kunstdebat en die door de hele sector consequent gemedend werden. Vragen zoals: wat is eigenlijk kunst? Wie kan ons uitleggen wat artistieke kwaliteit is? Wat maakt kunst tot 'echte' kunst? Moet kunst moeilijk zijn? Is kunst iets voor een elite? Waarom is er eigenlijk kunst? Al jaren is er een chronisch gebrek aan theoretisch debat over dit soort ouderwetse, 'essentialistische' vragen. In de postmoderne kunstwereld regeert de mantra van de beleidsmakers: kunst is kunst, omdat het in een museum

staat; kunst is mooi, omdat de kenners dat zo hebben beslist; kunst is waardevol, want anders zouden verschillende sociale groepen en sponsors er niet zoveel geld voor over hebben, enzovoort. Kunst heeft meer met marktsegmenten te doen dan met inhoudelijke kwesties en kwaliteitsvragen, en dat is meteen een van de verklaringen voor de huidige malaise.

Wie het tijd vindt om weer eens een frisse wind door zijn of haar esthetische geheugen te laten waaien, moet zich het recent verschenen boek van Bart Vandenabeele aanschaffen. *De bloesem van het leven* gaat over een filosoof die als geen ander geprobeerd heeft om het raadsel van de kunst te doorgronden, namelijk Arthur Schopenhauer. Schopenhauer ontwikkelde zijn esthetica in het prille begin van de 19e eeuw, toen de ervaring van schoonheid nog amper filosofisch geanalyseerd was, en het verschil tussen hoge en lage kunst nog verborgen lag in de schoot van de toekomst. De opkomst van de esthetica markeerde een omwenteling in de manier waarop naar het fenomeen schoonheid werd gekeken. Kunst is in de moderne tijd niet langer de nabootsing van de schoonheid van Gods schepping. De kunstenaar scheidt - ex nihilo - een schoonheid die er nog niet was. Om de autonome status van die schoonheid te benadrukken wordt de wereld van de kunst losgekoppeld van wetenschap, moraal en religie. Het esthetische wordt het domein van de emoties, van subjectiviteit en persoonlijke smaak - waarmee de moderne kunstervaring van meet af aan in het teken van een aporie komt te staan. Want hoe kan iets dat ons zo in onze diepste vezels raakt als de **[einde pagina 130]** kunst, het product zijn van een individuele kunstenaar? Moet daar niet iets groters achter zitten - iets dat de subjectieve scheppingskracht verre te boven gaat? In de loop van de 19e eeuw zal de kunst inzien dat ze zonder transcendentie haar kracht verliest.

Het interessante van het boek van Vandenabeele is dat het een helder licht werpt op de acrobatiek die nodig was om de kunsten te redden van puur subjectivisme. In de immanente interpretatie van Vandenabeele blijkt Schopenhauer een nijvere lezer van Kant te zijn, maar is Schopenhauers filosofie van de kunst radicaler. De esthetica is geen verbindende schakel meer tussen kentheorie en ethiek, zoals bij Kant nog het geval was. Vandenabeele laat zien hoe de kunstbeleving zich bij Schopenhauer voor het eerst, en radicaal, emancipeert van haar ondergeschikte rol. De artistiek-zintuiglijke aanschouwing wordt hier superieur verklaard aan de empirisch-wetenschappelijke waarneming, en aan alle andere bewustzijnsvormen. Kunst is kennis - niet van de gewone banale werkelijkheid, maar van de universele Idee. In de kunst wordt de 'sluier van Maya' even opgelicht, dan 'duiken we op uit de aardse dampen van onze behoefte', aldus Schopenhauer. De pragmatische levenswil wordt het zwijgen opgelegd, er komt ruimte voor een 'objectieve' (!) kijk op de dingen. Kunst is het resultaat van de uitschakeling van alle egoïstische subjectiviteit. Ze opent het zicht op het eeuwige wezen van de werkelijkheid.

Vrij vertaald: de kunst (zowel het actieve scheppen als de receptieve beleving) wordt pas mogelijk door een moeilijke, intelligentie vereisende, zelfs elitaire manoeuvre: afstand nemen van het eigen 'ik', de persoonlijke belangenstrijd opschorten en een expliciete tegen-positie kiezen tegen de realiteit van alledag. Kunst staat haaks op de gewone werkelijkheid. Het gaat de kunst om wat werkelijk belangrijk is, om het diepere mysterie van het bestaan. De emoties die ermee gemoeid zijn, zijn niet persoonlijk maar bovenpersoonlijk. Wie bij het zien van de Venus van Milo nog steeds aan seks denkt, heeft zichzelf gediskwalificeerd. Kunst is voor Schopenhauer – een van de eerste atheïsten in de filosofiegeschiedenis – de toegangsweg tot een andere, hogere werkelijkheid, die niet in woorden of begrippen gevat kan worden maar alleen zintuiglijk verbeeld in een kunstwerk.

Zo wordt de beleving van kunst door Schopenhauer geanalyseerd als een quasi-religieuze ervaring die voorbehouden is aan een elite, als een mystieke vervoering voor gelovigen zonder God. Kunst is de enige bron van waarheid, geluk, troost en verlossing in een kille onttoverde kosmos. Maar het is een verlossing die nooit permanent wordt – de *bellum omnium*

contra omnes gaat intussen gewoon door. Het effect van kunst blijft van voorbijgaande aard, vluchtig als de bloesem van het leven. Het sublieme is een ‘plots gloeien, zonder toekomst’, zoals Lyotard zegt, en ‘voor ons ligt alleen het niets’.

Zou het niet precies dit in de moderniteit verankerde kunstbegrip zijn, met zijn echo's van het transcendente, dat op zijn eind loopt? Kunst verwijst vandaag niet langer naar een symbolische, andere wereld – niet meer naar de troostende universalia **[einde pagina 131]** van Schopenhauer, en ook niet meer naar latere invullingen, zoals de revolutionaire utopie van de avant-garde. Kunst wordt niet meer beoordeeld op haar talent om een ongrijpbare werkelijkheid aanwezig te stellen. De tijden zijn veranderd, evenals het publiek en de sponsors. Die zijn niet langer in bevrijding of troost of vernieuwing geïnteresseerd - het publiek wil terug naar zichzelf, naar een veilige huiskamersituatie, waar het zich kan verschansen tegen vreemde indringers en zich laven aan de eigen vertrouwde leefwereld. De kunstenaar past zich daar graag bij aan. Die wil met alle plezier gewoon zijn, en zijn video's en performances zo toegankelijk maken als een vakantiealbum. Zo keert de kunst terug naar het dagelijks leven - en houdt daarmee op in Schopenhauers betekenis van het woord ‘kunst’ te zijn.

Wie zal de kunst komen redden? Waar blijft de nieuwe elite, om te vertellen dat het leven anders moet? Voorlopig oogt de situatie zorgelijk: het wordt eerst nog erger, voordat het beter wordt. De ‘kunstkliek’ is alvast gewaarschuwd: haar dagen zijn geteld.

Heleen Pott